

of motivation to physical education classes based on callanetics classes. According to the researched scientific literature, callanetics is a slow, relaxed gymnastics with static muscular load, at the same time, it is very effective and contributes to the quick muscle building and losing weight. The physiological effect of callanetics is based on the fact that the long-term static load on the muscle increases the level of metabolism – it increases the rate of metabolism, which is much more efficient than at cyclic loading, and there is one more important thing – it burns more calories. Despite the simplicity and availability of exercises, one should follow some methods when having a Callanetics lesson. The basis for the development of the carried out pilot program was based on the program developed on the basis of pedagogical and psychological preconditions of forming female students' motivation to physical culture. The program includes targeted, functional, efficient blocks. Nowadays more and more students want to be engaged in modern and creative activities, and this causes interest and motivation for regular working out. Callanetics is a rather new, effective and available type of physical activity that allows students to maintain their physical fitness and to partially cover the negative consequences of inactivity, thereby contributing to the preservation and strengthening of their health. When doing callanetics exercises one should follow a number of methodological techniques that can be used to make lessons more effective. The program and methodical complex "Callanetics", developed on the basis of pedagogical and psychological preconditions of forming motivation to physical culture, includes target, functional, productive units, two of which are developed and implemented in practice of physical education of students of law universities.

Keywords: Callanetics, students, motivation, program and methodical complex.

Рецензент: доктор медичних наук, професор О. П. Романчук

Подано до редакції 06.03.2015

УДК: 376.33:796.012.23

Світлана Ігорівна Колядюк,
*аспірантка кафедри теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін,
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна*

КОРЕКЦІЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ І РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті приводяться результати експериментально-педагогічних досліджень з впливу фізичних навантажень на стан рухової сфери дітей з порушеннями слуху. Аналіз праць фахівців цієї галузі показав, що раціональне використання різноманітних засобів та методів фізичного виховання допомагає ліквідувати недоліки фізичного розвитку й рухової сфери глухих та слабочучих дітей.

Ключові слова: рухова сфера, порушення слуху, корекція.

Соціально-економічні та культурні процеси, які відбуваються у незалежній Україні, зумовили необхідність суттєвих змін у системі освіти, що знайшло своє відображення у Державній національній програмі "Освіта (Україна ХХІ століття)", Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Національній програмі "Діти України" та інших офіційних державних документах. У них наголошується, що діти з особливостями психофізичного розвитку потребують особливої турботи; вказується на необхідність оновлення змісту освіти, впровадження нових підходів, форм, методів навчання і виховання, які б відповідали потребам розвитку особистості цих дітей, сприяли розкриттю талантів, їх розумових та фізичних здібностей; визначається пріоритетність забезпечення їм повноцінної життєдіяльності, оптимальних умов для максимальної соціально-трудової реабілітації.

Фізична реабілітація дітей з порушеннями слуху – один з важливих напрямків роботи спеціальних уста-

нов – є головною частиною оздоровчої й виховної роботи й виступає потужним способом зміцнення здоров'я й правильного фізичного розвитку дітей.

Важливу роль у вирішенні проблеми корекції, реабілітації та соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями в умовах сьогодення відіграють засоби адаптивного фізичного виховання. Різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються в системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дозволяють здійснювати добір і необхідне їх поєднання з урахуванням завдань корекції рухових порушень і підвищення фізичної підготовленості учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня.

Багато дослідників (Н. Г. Байкіна [1], М. С. Бессарабов [2], І. В. Ковшова [3], І. Я. Коцан [4], І. М. Ляхова [5] та ін.) підкреслюють, що у зв'язку із вадами слуху в дітей часто виникають вторинні порушення, що виявляються в затримці фізичного розвитку і більш низькому рівні фізичної підготовленості

(уповільнена рухова реакція, зменшення швидкості виконання рухів, порушення координації рухів, нерівномірність розподілу зусиль, недостатня просторова орієнтація та ін.). Виявляється зниження показників серцево-судинної, дихальної, м'язової систем, зниження працездатності організму в порівнянні зі здоровими однолітками. Оскільки рівень функціональної підготовленості дітей зі слуховими порушеннями нижче норми, а робота з фізичного виховання ускладнюється наявністю дефекту органа слуху (тобто обмеженням у можливості виконання багатьох фізичних вправ), особливо гостро встає питання про шляхи підвищення ефективності роботи з фізичного виховання з дітьми, що мають ці патології.

Спеціальне навчання та виховання дітей з вадами слуху неможливе без реалізації комплексного педагогічного підходу. Корекція повинна відбуватися з урахуванням особливостей дефекту, психофізичних можливостей і потреб дитини.

Одним з актуальних напрямків сучасної корекційної педагогіки є розробка змісту, форм і методів надання своєчасної й кваліфікованої допомоги дітям з вадами слуху.

Об'єкт дослідження – процес корекції рухової сфери дітей з вадами слуху.

Предмет дослідження – корекційно-педагогічні основи фізичного виховання дітей з вадами слуху.

Мета дослідження полягає в тому, щоб, обґрунтувавши в теоретико-методологічному плані корекційні та психолого-педагогічні умови дітей з вадами слуху, визначити шляхи їх реалізації в системі фізичного виховання.

Захоплення будь-якою діяльністю, а особливо фізичною культурою і спортом, створює у людини позитивний психічний стан. Регулярні заняття спортом, в яких діти з сенсорними порушеннями добиваються успіху, сприяють переходу позитивного психічного стану в рису характеру. Радість, що отримується дитиною від занять фізичними вправами, від подолання об'єктивних перешкод і власних слабостей, сприяє подоланню зневіри у власні сили, виробленню таких позитивних властивостей особи, як працьовитість і цілеспрямованість.

У працях В. О. Асабіної (1971), І. М. Ляхової (1992) та інших доведено, що завдяки руховій активності відбувається правильний розвиток хребта, зміцнюються м'язи тіла, і, навпаки, тривалі статичні навантаження, неправильні пози при сидінні й малої рухливості негативно позначаються на всьому фізичному розвитку, у тому числі й на формуванні постави.

Більшість дослідників визнають у глухих школярів наявність ряду особливостей в стані їх здоров'я та фізичного розвитку, а також зміни в функціональному стані слухового, вестибулярного та рухового апаратів. При цьому авторами була встановлена певна залежність функціонального стану ряду аналізаторів від занять фізичною культурою та спортом. Дослідження В. В. Дзюріча (1992) виявили, що важливе значення для фізичного розвитку та стану здоров'я дитини має час виникнення глухоти. Більше 70% дітей втратили слух до 2-х років,

що в подальшому негативно позначається на фізичному розвитку таких дітей. Найбільш частішою причиною глухоти є захворювання мозку, зазвичай вони важко протікають і справляють в подальшому негативний вплив на стан здоров'я і фізичний розвиток дитини.

При неврологічних обстеженнях дітей з вадами слуху віком 7-8 років (Л. М. Шипицина, В. І. Панова, Б. С. Гендель) значних порушень з боку ЦНС виявлено не було. В окремих випадках у дітей спостерігалась легка неврологічна симптоматика: високі сухожилльні рефлекси, настановний ністагм, анізорефлексія, легкий тремор пальців рук, легка атаксія, рухове розгальмування. Дослідження Букуна Н. І. визнають деякі інші факти, в 64% дітей з порушеннями слуху мають місце різкі зміни характеру рефлекторної відповіді й у 43% визначене невиражене зняття гальмового впливу кори головного мозку. Також дослідження О. І. Дьячкова, дозволяють констатувати в них ознаки нестійкого стану нервової системи. І. В. Грибовська дійшла висновку, що функціональний стан центральної нервової системи, за даними електроенцефалографії, характеризується перевагою гальмівних процесів, що вказує на затримку дозрівання мозкових структур, які генерують альфа-ритм.

Під час досліджень серцево-судинної системи глухих дітей були виявлені функціональні порушення з тенденцією до почастищення серцевих скорочень, підвищення артеріального дихання, у більшості з них спостерігається прискорений пульс, підвищений кров'яний тиск, порушення ритму дихання, порушення скоротливої здатності міокарда. (І. Я. Коцан [4], І. М. Ляхова [5] та ін.)

Також дослідниками (Н. Г. Байкіна [1], М. С. Бессарабова [2], І. В. Ковшова [3] та ін.) виявлені зниження життєвої ємності легенів, слаборозвинуте носове дихання, екскурсія грудної клітини дітей і підлітків з порушеннями слуху, що пов'язане з порушенням мовленнєвого дихання.

Результати досліджень І. М. Бабія (2002) свідчать про відставання глухих підлітків 13-14 років за основними антропометричними показниками (довжина та маса тіла, обсяг грудної клітки) у порівнянні з їх однолітками зі збереженим слухом. За даними автора 37,9% глухих підлітків 13-14 років мають дисгармонійний фізичний розвиток, що набагато перевищує аналогічні показники серед однолітків із збереженим слухом.

Таким чином, у результаті педагогічних спостережень і на основі аналізу спеціальної наукової й науково-методичної літератури встановлені особливості фізичного розвитку глухих дітей і дітей зі зниженим слухом, стану постави, діяльності серцево-судинної і дихальної систем. Неприятливі зміни у стані здоров'я цих дітей викликані зниженою руховою активністю внаслідок порушення слуху, наявністю патологічного процесу в організмі, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок у процесі патологічних змін, а також частково інтенсифікацією освітнього процесу, ускладненням

навчальних програм, нервово-психічними перевантаженнями.

А. В. Веретеннікова (2000) стверджує, що діти з порушеннями слуху відстають від своїх однолітків зі збереженим слухом у термінах формування і якості виконання основних рухів. Проте, як вказує А. П. Гозова, процес навчання рухам дозволяє нівелювати розходження в рівні розвитку рухових навичок між глухими й чуючими. В цьому випадку для глухих дуже важливі спеціальні фізичні вправи, пов'язані з виробленням прискореного темпу роботи й розвитку кінестетичного контролю, що у ряді випадків заміняє відсутній слуховий аналізатор.

Дослідженнями О. В. Колишкіна, І. М. Бабія, Н. Г. Байкіної, М. С. Бессарабова, І. М. Ляхової встановлено, що до негативного впливу на рухову сферу дітей з порушеним слухом у шкільному віці варто віднести: недостатню точну координацію і невпевненість у рухах, відносну уповільненість оволодіння всіма видами рухових навичок, труднощі збереження статичної і динамічної рівноваги, низький рівень орієнтування у просторі, низький рівень розвитку швидкості, швидкості реакції і швидкісно-силових якостей, відставання показників сили та станової сили й статичної витривалості.

Г. В. Кучеренко (2007) виявив, що глухі підлітки відстають від своїх однолітків зі збереженим слухом за показниками: максимальної статичної сили, динамічної „вибухової” сили розгиначів ніг, динамічної „вибухової” сили м'язів плечового пояса і тулуба, силової динамічної витривалості.

Таким чином, дослідники відзначали особливості рухової діяльності глухих, які залежать від втрати слуху, недостатньої мовної діяльності, зменшення обсягу інформації через враження слуху, від стану і розвитку рухового аналізатора, а також від ступеня функціональної активності вестибулярного аналізатора. Разом з тим всі дослідники відзначають, що при порушенні слуху є можливість за допомогою збережених аналізаторів регулювати і здійснювати складні види рухів, комплексно чи вибірково впливати на ті чи інші функції.

Фізичне виховання дітей з порушеннями слуху повинно носити корекційно-компенсаторну направленість. Фізичні вправи, будучи потужним засобом впливу на організм, розширюють діапазон можливостей, у першу чергу рухової сфери, порушеної стійким дефектом.

У своєму дослідженні Р. Д. Бабенкова (1967) дійшла висновку, що корекційно-компенсаторна направленість фізичного виховання аномальних дітей засобами дихальних вправ сприяє зміцненню м'язів, які беруть участь в акті дихання, ліквідує дихальну недостатність та розвиває мовленнєве дихання.

І. В. Також Ковшова (1997) досліджувала корекційне значення дихальної гімнастики для дітей-інвалідів з порушенням слуху та патологією органів дихання. Вперше розроблено та науково обгрунтовано методику комплексних занять дихальною гімнастикою і циклічних (плавання, біг) вправ з відповідним мовним забезпеченням. Розроблена і апробована реабілітаційна програ-

ма сприяла покращенню фізичного розвитку і функціонального стану кордіо-респіраторної системи, підвищенню ефективності занять корекційного спрямування у глухих та тубінфікованих школярів 11-13 років.

У роботі Г. Ф. Козирнова відзначається позитивний вплив занять фехтуванням на підвищення швидкісних можливостей і вдосконалення рухового аналізатора цих дітей.

Результати дослідницької роботи В. В. Кудряшова свідчать про ефективність фізичних вправ з предметами для учнів з порушеннями слуху. За рахунок систематичного повторення фізичних вправ, застосування підготовчих вправ і акцентування уваги на якості їхнього виконання автору вдалося значно прискорити процес засвоєння дітьми рухових дій.

Вчені І. В. Грабовська, В. А. Какузін, В. В. Кудряшова, І. Я. Коцан, О. І. Форостян та ін. довели позитивний вплив занять руховими іграми, які включали до занять з фізичної культури з дітьми, які мають вади слуху у молодшому та середньому шкільному віці. Ігри показали високу ефективність соціальної орієнтації, стали дійовим засобом корекції психомоторного розвитку дітей з сенсорними порушеннями. Як вказують автори, рухливі ігри стають засобом не тільки корекції й компенсації порушених функцій, а також зняттям удосконалення стрибків, бігу, ходьби. Вони так само виробляють ряд навичок, що необхідні у повсякденному житті та трудовій діяльності, сприяють оволодінню простором, придбанню свободи і точності в рухах, легкості в них та упевненості у собі, розвивають координацію, спритність, швидкість, силу, сміливість, слух, дотик, просторову компетенцію. Ігри підвищують адаптацію дітей з вадами слуху до життєвих умов, поширюють функціональні можливості, допомагають оздоровленню організму, сприяють також корекції і компенсації діяльності серцево-судинної, дихальної, травної та інших систем, позитивно впливають на психіку, створюють умови для фізичної та соціальної реабілітації.

У дослідженнях І. М. Бабія, О. О. Костяняна, Н. Г. Байкіної увага надається легкоатлетичним вправам на розвиток рухових якостей глухих школярів і підвищення їх фізичної працездатності. Автори вказують на тісний зв'язок фізичної підготовки школярів з вадами слуху з функціональним станом їх рухового аналізатора та діяльністю серцево-судинної системи. Зазначається, що систематичне застосування спеціально підібраних фізичних вправ дозволяє отримати бажані результати фізичного та функціонального розвитку глухих школярів, усунути недоліки рухової сфери, нівелювати різницю в даних показниках між цими дітьми і тими, хто має збережений слух.

І. М. Ляховою [5] доведена ефективність вправ художньої, спортивної та ритмічної гімнастики на розвиток специфічних координаційних здібностей глухих учнів молодшого шкільного віку (здібності до кінестетичного диференціювання, орієнтування у просторі, комплексної реакції, точності відтворення

рухів) та спеціальних координаційних здібностей (рівноваги, ритму). Авторка зазначила важливість корекції рухової сфери дітей з порушеннями слуху, підтвердження ефективності цілеспрямованих педагогічних зусиль саме в цей період їхнього вікового розвитку.

Вчені довели, що за рахунок оптимальної організації рухової активності глухих дітей можна не лише частково ліквідувати недоліки в розвитку рухової сфери, але й підвищити рівень їхнього фізичного розвитку та покращити функціональний стан основних систем життєзабезпечення, що сприятиме їхній соціальній інтеграції та професійній підготовці (Н. Г. Байкіна, І. М. Ляхова, О. В. Романенко).

ЛІТЕРАТУРА

1. Байкіна Н.Г. Коррекционные основы физического воспитания глухих школьников: Автореф... докт. пед. наук: 13.00.03 / Н. Г. Байкіна // НИИ дефектологии АПН СССР. - М., 1992. - 29с.
2. Бессарабов Н.С. Возрастная динамика двигательных способностей и их формирование на уроках игровой направленности у глухих школьников: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Н. С. Бессарабов // НИИ дефектологии АПН СССР. - М., 1979. - 21с.
3. Ковшова И.В. Коррекционное значение дыхательной гимнастики для детей-инвалидов с нарушениями слуха та патологією органів дихання. Автореф.

REFERENCES

1. Baikina, N.G. (1992). *Korreksionnye osnovy fizicheskogo vospitaniya glukhikh shkolnikov* [Correctional foundations of physical training of deaf schoolchildren]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
2. Bessarabov, N.S. (1979). *Vozrastnaya dinamika dvigatelnykh sposobnostey i ikh formirovanie na urokakh igrovoy napravlenosti u glukhikh shkolnikov* [Age dynamics of movement abilities and their formation at lessons of a game orientation at deaf schoolchildren]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
3. Kovshova, I.V. (1997). *Korektsiine znachennia dykhalnoi himnastyky dlia ditei-invalidiv z porushenniam slukhu ta patolohiieiu orhaniv dykhannia* [Correctional importance of respiratory gymnastics for children-invalids with hear-

Таким чином, уміле використання фізичних вправ в процесі корекційної роботи дозволяє попередити рухові вади, нормалізувати хід фізичного розвитку глухих дітей та значною мірою подолати вторинні порушення. Крім цього, фізичне виховання є могутнім засобом підготовки дітей з вадами слуху до суспільно-корисної праці та життя у суспільстві.

Отже, вивчення корекційних цінностей спеціально організованих і науково обґрунтованих занять фізичною культурою для дітей шкільного віку, які мають сенсорні порушення, зокрема – порушення слухових функцій, дало можливість зробити висновок про їхню високу ефективність і необхідність впровадження результатів цих досліджень у практику спеціальних установ України.

- дис... канд. пед. наук / І. В. Ковшова. – Одеса. 1997. – 19 с.
4. Коцан І. Я. Педагогические основы коррекционной работы по физическому воспитанию глухих школьников младшего возраста: Дисс.канд. пед. Наук / І. Я. Коцан. – Одесса, 1995. – 175 с.
5. Ляхова И.Н. Коррекционное значение гимнастики в учебно-педагогическом процессе по физическому воспитанию глухих школьников младших классов: Дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / И.Н. Ляхова. – М., 1992. – 125с.

ing disorders and a pathology of respiratory organs]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odessa [in Ukrainian].

4. Kotsan, I.Y. (1995). *Pedagogicheskie osnovy korekcionnoy raboty po fizicheskomu vospitaniyu glukhikh shkolnikov mladshego vozrasta* [Pedagogical bases of correctional work on physical training of junior deaf schoolchildren]. *Candidate's thesis*. Odessa [in Russian].
5. Lyahova, I.N. (1992). *Korreksionnoe znachenie gimnastiki v uchebno-pedagogicheskom protsesse po fizicheskomu vospitaniyu glukhikh shkolnikov mladshikh klassov* [Correctional importance of gymnastics in the educational process on physical training of junior deaf schoolchildren]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

Светлана Игоревна Колядюк,

*Аспирантка кафедры теории и методики физической культуры и спортивных дисциплин,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина*

КОРРЕКЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА СРЕДСТВАМИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье приводятся результаты экспериментально-педагогических исследований по влиянию физических нагрузок на состояние двигательной сферы детей с нарушениями слуха. Анализ работ специалистов этой отрасли показал, что рациональное использование разнообразных средств и методов физического воспитания помогает ликвидировать недостатки физического развития и двигательной сферы глухих и слабослышащих детей.

Соціально-економічні та культурні процеси, що відбуваються в незалежній Україні, обумовили необхідність суттєвих змін у системі освіти, що знашло своє відображення в Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Національній програмі «Діти України» та інших офіційних державних документах. В них відзначається, що діти з особливостями психофізичного розвитку потребують особливої турботи; вказується на необхідність оновлення змісту освіти. Впровадження нових підходів, форм, методів навчання та виховання, що відповідають потребам розвитку цих дітей, сприяє розкриттю талантів, їх умовних та фізичних здібностей. Визначається пріоритетність забезпечення їм повноцінної життєдіяльності, оптимальних умов для максимальної соціально-трудової реабілітації. Фізична реабілітація дітей з порушеннями слуху – одне з важливих напрямків роботи спеціальних закладів – є головною частиною оздоровчої та виховної роботи та виступає потужним способом зміцнення здоров'я та правильного фізичного розвитку дітей. Вчені довели, що за рахунок оптимальної організації рухової активності глухих дітей можна не тільки частково ліквідувати недоліки в розвитку рухової сфери, але й підвищити рівень їх фізичного розвитку та покращити функціональний стан основних систем життєзабезпечення, що сприятиме їх соціальної інтеграції та професійній підготовці. Таким чином, умудрене використання фізичних вправ у процесі корекційної роботи дозволяє упередити рухові недоліки, нормалізувати ход фізичного розвитку глухих дітей та в багатьох випадках подолати вторинні порушення. Крім цього, фізичне виховання є потужним засобом підготовки дітей з порушеннями слуху до суспільно корисної праці та життя в суспільстві. Ітак, вивчення корекційних цінностей спеціально організованих та науково обґрунтованих занять фізичною культурою для дітей шкільного віку, які мають сенсорні порушення, зокрема – порушення слухових функцій, дозволило зробити висновок про їх високу ефективність та необхідність впровадження результатів цих досліджень у практику спеціальних закладів України.

Ключові слова: рухова сфера, порушення слуху, корекція.

Svitlana Koliadiuk,

*Post-graduate Student of the Department of Theory and Methods of Physical Culture and Sport Disciplines,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

CORRECTION OF PHYSICAL DEVELOPMENT AND ACTIVITY OF CHILDREN WITH HEARING DISORDERS BY MEANS OF PHYSICAL EDUCATION

Physical rehabilitation of children with hearing disorders is one of the most important directions of special establishments' activity. Special training of children with hearing disorders is impossible without the implementation of special pedagogical approaches. Correction of disorders should be carried out taking into account all features of a disorder, psychophysical possibilities and needs of a child. Active lifestyle, and especially engaging into physical training and sports, creates positive mental conditions for person's development, especially for children with some physical disturbances. The pleasure which a child gets doing physical exercises, overcoming objective obstacles, helps to overcome self-doubt, to form such positive character traits, as diligence and personal leadership. The analysis of scientific and methodical literature helps to reveal some features of physical development of deaf and acoustically challenged children, activity of their cardiovascular and respiratory systems. The author has marked that physical activity of deaf children depends on hearing loss, insufficient speech activity, reduction of volume of the obtained information because of hearing disorders, on the degree of functional activity of the vestibular analyzer. At the same time all researchers notice that there is a possibility by means of the saved analyzers to regulate and carry out difficult kinds of movements in a complex or partially to influence some certain functions. Scientists state that properly-organized physical activity of deaf children can not only liquidate some development disorders of physical sphere, but also to raise the level of their physical development and to improve a functional condition of the basic life-support systems which will promote social integration and vocational training of such children. Skilful use of physical exercises in the course of correctional work allows to warn physical disorders, to normalize physical development of deaf children and overcome secondary disturbances. Besides, physical training is powerful means of preparing children with hearing disorders for socially active work and life in a society.

Keywords: motive sphere, violation of ear, correction

Рецензент: доктор медичних наук, професор О. П. Романчук

Подано до редакції 06.03.2015